

ІСТОРІЯ СЕЛЕКЦІЙНИХ ДОСЯГНЕНЬ УКРАЇНИ З ПЛОДОВИХ КУЛЬТУР І РЕЗУЛЬТАТИ ЇХ СОРТОВИПРОБУВАННЯ

**О.І. РУДНИК-ІВАЩЕНКО, доктор сільськогосподарських наук,
Д.В. ДУДКА**

Український інститут експертизи сортів рослин

Наведена історична довідка становлення вітчизняної селекції з плодових культур. Показане формування мережі селекційних науково-дослідних установ в Україні. Наведені сорти сільськогосподарських культур, які стали світовими шедеврами. Проаналізований Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні на 2013 рік за кількістю вітчизняних і іноземних сортів плодових культур.

Ключові слова: *плодові культури, селекція, сортовипробування, сорти, Реєстр.*

Україна є однією з небагатьох великих країн світу, яка має сприятливі природно-кліматичні умови, родючі ґрунти та історичний досвід для вирощування високих урожаїв різноманітних сільськогосподарських культур і за якою зберігається історичний імідж провідної селекційної країни. Успішний розвиток селекційної науки в Україні завдячує міцному фундаменту історії.

Метою досліджень є вивчення питання зародження селекції з плодових культур, стану та перспектив вітчизняної та іноземної їх селекції.

Для досягнення мети ставили завдання — на основі аналізу спеціальних галузевих наукових літературних джерел, документальних матеріалів та архівних даних об'єктивно відтворити історично обумовлене формування селекційної справи з плодових культур. Проаналізувати Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні на 2013 рік з цих культур.

Результати досліджень. Підрахунок свідомої селекції з науковим підґрунтям можна вести з петровських часів, коли в Полтавській губернії були створені перші так звані “аптекарські городи”, де вирощувалось багато культурних рослин, завезених як із різних регіонів Росії так і з інших країн. У цей період організовують ботанічні сади в Києві, Одесі, Ялті та в інших містах, в яких розмножують нові культури та їх сорти з високою врожайністю, добрими харчовими і смаковими властивостями [1,2]. Проте є відомості, що народна селекція сягає ще часів Київської Русі, з започаткуванням перших окультурених садів в урочищах Китаєво і Феофанії біля Києва на монастирських і княжих землях. Особливий розвиток і визнання отримали монастирські сади за часів Петра Могили — відомого вченого, суспільствознавця першої половини XVII ст. Пізніше в поміщицьких садибах, у Криму, в дворах селян поширюються плодові сади з поступовим переходом на комерційну основу [3]. Подальшому розвитку плідництва сприяли перші спеціалізовані училища в Полтаві (1826 р.), у Нікітському ботанічному саду Криму. Фахівців вищої кваліфікації почали готувати в Головному училищі садівництва, розміщеному в Одесі, яке в 1859 р. було переведено в Умань.

Землеробу здавна знайоме мистецтво щеплення, обрізки, надання дереву

доцільної форми і т. і. Ще в першому віці до н.е. були відомі посіви сидератів, мульчування ґрунту, колоно- і вазоподібні та інші штучні форми крон і заходи догляду за плодовими рослинами, які не втратили значення і до теперішнього часу.

У кінці XIX ст. підвищений попит на посадковий матеріал викликав необхідність організації розсадників промислового типу. В 1887 р. в одному, зі створених Симиренком Л.П. на півдні нашої країни розсадників, у колекційному помологічному саду була зосереджена колекція кращих вітчизняних і зарубіжних сортів (понад 1500) плодових і декоративних порід. Цей помологічний розсадник став найкращим у Російській імперії та одним із найбільших у Європі, зокрема у 1912 р. у колекційному і маточному садах нараховували уже понад три тис. сортів різних рослин, серед них яблуні — 900, груші — 889, черешні та вишні — 350, персика — 115, абрикос — 56, агрусу — 166, горіха — 45. Крім того, була зібрана велика кількість троянд — 937, бузку та 305 різновидів хвойних дерев і кущів. При розсаднику заснували школу садівників, від якої починає свою історію Інститут помології імені Л.П. Симиренка НААНУ. Основний напрям досліджень — нові агротехнічні прийоми вирощування посадкового матеріалу та вивчення існуючих сортозразків з подальшим їх удосконаленням. Шедевром селекції того періоду є відібраний Л.П. Симиренком сорт яблук Ренет Симиренка, який з успіхом вирощують і нині [4]. Самовіддана праця цього вченого відображена у фундаментальних наукових виданнях, таких як “Кримське промислове садівництво”, “Генеральний каталог”, численні томи “Помології”.

Поступово розширюється мережа з науково-дослідних установ. Створюють першу дослідну станцію з садівництва у Сімферополі та відділи садівництва на сільськогосподарських дослідних станціях. Позитивну роль відіграли перші видавництва наукової, учбової літератури, а також спеціалізовані журнали з садівництва.

У 90-х роках XIX ст. започатковують селекцію з лісових порід на двох науково-дослідних ділянках, а на початку XX ст. організовують уже три мережі сільськогосподарських дослідних установ в Україні — Подільська, Київська і Катеринославська. Київську мережу очолив видатний, вже на той час, фахівець у галузі агрохімії та фізіології рослин, згодом академік АН УРСР О. Душечкін. Всього до революції (1917 р.) в Україні було засновано 63 сільськогосподарських науково-дослідних установи, 18 дослідних станцій і 33 дослідних поля, де започаткували творчу селекцію із 34 культур [5].

Селекційна робота в Україні на науковому рівні розпочиналась вченими, які не тільки творили цю науку і створювали сорти-шедеври світового значення, але й започатковували свої наукові школи, що мало велике значення для подальшого розвитку селекційної справи. Сучасні знання з теорії та практики селекції культивованих рослин є результатом більш як вікової праці вчених-селекціонерів, генетиків, фізіологів, біохіміків, імунологів, а тепер біотехнологів й інших науковців. Саме тому Україна має в цій царині успіхи, які не перевершують розвинені країни світу.

Це підтверджують і результати державного сортовипробування. Якщо аналізувати Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні на 2013 рік, то з плодових культур вагоме місце займають сорти яблуні — 90, з яких вітчизняної селекції — 70, з них системи Національної академії аграрних наук України — 50, приватних — 20, іноземної селекції — 14 (табл.) [6].

Плодові культури у Державному реєстрі сортів рослин придатних для поширення в Україні на 2013 рік

№ з/п	Культура	Всього в Реєстрі сортів	Вітчизняної селекції	В. т. ч НААН	Іноземної селекції
2013 рік (витяг на сайті станом на 18.01.2013)					
Плодові культури					
1	Яблуна домашня	90	70	50	14
2	Яблуна (підщепа)	12	10	10	–
3	Груша звичайна	67	62	58	2
4	Айва довгаста	12	11	6	1
5	Айва підщепа	1	1	–	–
6	Хеномелес японська	4	4	–	–
7	Абрикос звичайний	27	27	25	–
8	Алича (слива розлога)	9	9	8	–
9	Вишня звичайна	22	21	21	–
10	Черешня	70	68	68	2
11	Слива домашня	16	14	–	–
12	Персик звичайний	70	69	50	–
13	Нектарин	4	4	–	–
14	Дерен справжній (кизил)	16	12	2	–
15	Айва довгаста×яблуна домашня	1	1	1	–
16	Вишня лагнезіана × вишня степова	1	–	–	1
17	Вишнево–черешневий гібрид	1	1	1	–
18	Гібрид мигдалю з персиком звичайним	1	1	1	–
31	Ожина звичайна	1	1	–	–
32	Горіх грецький	18	18	10	–
33	Мигдаль звичайний	7	7	7	–
34	Ліщина велика (фундук)	4	4	–	–
Субтропічні					
35	Унабі справжній (зіфіус)	4	4	3	–
36	Хурма східна	12	12	8	–
37	Фехоа Селлова	1	1	1	–
Виноград					
38	Виноград	110	75	63	3

Щодо груші звичайної, то розподіл за походженням має такий вигляд: вітчизняної селекції 62, з них системи Національної академії аграрних наук України 58, приватних 4, іноземної селекції два сорти.

До Державного реєстру на 2013 рік занесені 12 сортів айви лише вітчизняними ботанічними садами: Нікітським (6 сортів) та ім. Гришка (5 сортів). Цього ж року до Реєстру занесений один сорт цієї культури іноземної селекції. З 27 вітчизняних сортів абрикосу 25 — селекції НААН. Черешня представлена вітчизняними сортами лише селекції НААН — 68 сортів, та двома іноземними сортами.

Із найпоширеніших плодових культур вагоме місце в структурі Реєстру займають такі культури як: персик звичайний — із 70 вітчизняних 50 — селекції НААН, приватних — 19 сортів.

Останніми роками до Державного сортовипробування почали надходити культури, які не характерні для наших полів, так звані субтропічні. Це такі культури як Унабі справжній (зізіфус), Хурма східна, Фехоа Селлова. Перелік таких культур розширюється завдяки досягненням селекції.

Із 110 сортів винограду в Реєстрі на 2013 рік вагоме місце займають сорти вітчизняної селекції — 75 (з них 63 — НААН, 12 приватних), три сорти іноземної селекції.

Виноград в останні роки має тенденцію до зменшення кількості його сортів у Реєстрі, хоча вона не значна.

Висновок. Аналіз Реєстру показує, що населення України має всі можливості споживати смачну та якісну продукцію з плодів і ягід, отримувати повний раціон вітамінів і мікроелементів з їх врожаю. Здоров'я нації повинно бути пріоритетним завданням держави. Сподіваємось, що так воно і буде.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лукьяненко П.П. Избранные труды. — М.: Колос, 1973. — 448 с.
2. Рудник О.І. Селекційні досягнення України /В кн.: Аграрна наука: розвиток та досягнення. — К.: “ННЦ ІАЕ”, 2006, т. 4., р. 2. — С. 26–113.
3. Мичурин И.В. Сочинения: В 4 т.: Сельхозгиз, 1948. — т. 1: Принципы и методы работы. — 965 с.
4. Черепахи В.И., Бабук В.И., Карпенчук Г.К. Плодоводство. М., ВО “Агропромиздат”, 1991. — 271 с.
5. До питання організації навчально дослідних полів при сільськогосподарських школах. — Харків, 1926. — 43 с.
6. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2012 рік. — К.: ТОВ «Алефа», 2012. — 300 с.

Одержано 30.05.13

Аннотація

Рудник-Иващенко О.И., Дудка Д.В.

История селекционных достижений украины с плодовых культур и результаты их сортоиспытания

Целью исследований является изучение вопроса зарождения селекции плодовых культур, состояния и перспективы отечественной и иностранной их селекции. Задание – на основе анализа специальных отраслевых научных литературных источников, документальных материалов и архивных данных объективно воссоздать исторически обусловленное формирование селекции плодовых культур. Проанализировать Государственный реестр сортов растений, пригодных к распространению в Украине на 2013 год по этим культур.

Анализ Государственного реестра сортов растений, пригодных к распространению в Украине на 2013 год свидетельствует, что из плодовых культур важное место занимают сорта яблони – 90, из которых 70 отечественной селекции и 14 — иностранной; груша обыкновенная — отечественной селекции — 62 сорта и два — иностранной; айва — 12 сортов только отечественной селекции; черешня представлена 68 отечественными сортами и двумя иностранными сортами; персик обыкновенный — 70 отечественных сортов; виноград — 75 отечественной и три сорта иностранной селекции.

Ключевые слова: плодовые культуры, селекция, сортоиспытания, сорта, Реестр

Annotation

Rudnyk-Ivashchenko O.I., Dudka D.V.

History of breeding achievements of Ukraine with fruit crops and the results of variety testing

The purpose of research is to study the question of the selection origin of fruit crops, condition and prospects of domestic and foreign their breeding. Quest – based on analysis of industry-specific scientific literature, documentaries and archival data, objectively recreate historically conditioned formation of selection of fruit crops. To analyze the state register of plant varieties that are suitable for dissemination in Ukraine in 2013 for these crops.

Analysis of the State register of plant varieties that are suitable for dissemination in Ukraine for 2013 shows that 90 apple varieties occupy an important place among the fruit crops, 70 of which are of domestic breeding, and 14 – foreign, pear common – domestic breeding – 62 varieties and two – foreign, quince – 12 varieties only of domestic breeding, cherry varieties represented by 68 domestic and two foreign varieties; common peach – 70 domestic varieties, grapes – 75 domestic and three foreign varieties of selection.

Key words: *fruit crops, selection, variety testing, varieties, register*